

COMUNITĂȚI GRĂNICEREȘTI ROMĂNEȘTI. CONSIDERAȚII ISTORICE ȘI DEMOGRAFICE

Înființarea regimentelor grănicerești în cadrul imperiului habsburgic trebuie privită în strinsă corelație, pe de-o parte cu situația politică și militară a imperiului multinațional și pe de altă parte cu dese războaie purtate de Curtea de la Viena cu Imperiul Otoman, Prusia, Bavaria, Franța și Spania în secolul al XVIII-lea. Măsurile de pază a graniței au fost luate mai ales după pacea de la Carlowitz (1699), când frontiera dintre turci și austrieci a ajuns la Dunăre, Tisa și Mureș și când cetățile de la granița de sud-est a monarhiei habsburgice trebuiau demolate¹. Transilvania cu districtele Lugoj, Caransebeș, Almăj, o parte din Clisura Dunării, Lipova, Cenad, Bocșa, Becicherec, Canija rămăneau Austriei, iar cealaltă parte din Banat rămăneau sub dominație otomană². De altfel fortificațiile nu mai corespundeau cerințelor militare și granițele trebuiau apărate de fortificații militare grănicerești. Ca urmare între anii 1701—1702 au fost înființate două generalate confiniare: a) Sava—Dunărean³ și b) Tisa—Mureșan⁴, compuse din miliție națională pentru cetăți și grăniceri pentru serviciul de cordon. Confiniul Tisa—Mureșan era împărțit în două districte: al Tisei cu sediul la Seghedin și al Mureșului cu sediul la Arad.

După pacea de la Passarowitz* (1718)⁵, când Banatul a trecut de sub stăpânire otomană sub cea habsburgică și organizat în 11 districte⁶, și când frontiera între Austria și Imperiul Otoman era pe Olt, Timoc, Morava Mică, Drina și Sava, existența confiniului militar de-a lungul Tisei și al Mureșului nu-și mai justifica existența și în consecință cele două

¹ A. Marchescu, *Grănicerii bănățeni și comunitatea de avere*, Caransebeș, 1941, p. 19.

² G. Popovici, *Memorii cu privire la integritatea Banatului*, Caransebeș, 1929, p. 32.

³ Se întindea de la Gradișca pînă la Tisa.

⁴ Continua pe cel dintîi și se întindea pînă la granița cu Transilvania, vezi pe larg B. Surdu, *Înființarea graniței militare bănățene descrisă de un martor ocular (1768—1773)*, în *AIIA*, IV, 1961, p. 256—258.

⁵ Banatul timișan, Oltenia și Serbia pînă la Timoc au intrat sub dominație habsburgică.

⁶ G. Grofșoreanu, *Istoricul colonizărilor germane în sec. XVIII*, în *RISBC*, an XV, 1946, p. 80. După descripția din 1717, Banatul avea 662 comune cu 21.289 case, iar între 1723—1725 după descripția întocmită de generalul Mercy, apar 14 districte, la cele existente au fost adăugate Lugoj, Almăj și Clisura cu un număr de 559 comune locuite și 339 nelocuite. Se pare că populația celor 333 comune înregistrate ca nelocuite s-au refugiat în altă parte de teama noilor cuceritori.

confinii au fost desființate. O parte din grăniceri au fost așezați ca locuitori în unele localități din cîmpia Banatului, iar altă parte au fost organizați într-o nouă formulă militară în Banatul de vest în 1751⁷. În 1763 a fost înființat un corp de corăbieri a cărui echipaj a fost recrutat din locuitorii comunelor camerale cu centrul la Titel⁸. La început efectivul a fost de 430 de oameni, iar mai târziu prin militarizarea altor comune situate în triunghiul dintre Dunăre și Tisa, s-a creat batalionul de caiachiști de la Titel conform regulamentului din 20 aprilie 1764. Conform regulamentului fiecare soldat primea 12 iugăre de pămînt și 8 iugăre de fînețe. Miliția bănățeană ce luase ființă în 1752 nu a putut fi folosită în războiul austro-turc din 1762 din cauza slabei instruirii. De aici a necesitat dorința ca imperialii să treacă la organizarea lor în adevărate unități militare de grăniceri. Pentru a se putea trece la organizarea militară s-a procedat la recensămîntul populației. Din cauza numărului mic de bărbați apti de a purta arma, organizatorii s-au mulțumit la început cu formarea a două batalioane de plăieși și a două companii de husari. Efectivul unei companii de infanterie era de 240 oameni iar a celei de husari de 80, totalizînd astfel 2880 de pedestrați și 160 de husari¹⁰.

Pericolul otoman a determinat Curtea de la Viena să organizeze cordonul de formațiuni grănicerești și în Transilvania prin decretul emis de Maria Tereza la 16 aprilie 1762. Pentru a se face legătura între unitățile de apărare a frontierei din Banat și regimentele din Transilvania s-a hotărît crearea unei formațiuni militaro-grănicerești și în Banat, sarcină ce a fost încredințată de împăratul Iosif al II-lea baronului Pappilla care a format inițial un batalion de grăniceri români recrutați din 35 localități de pe linia Orșova—Mehadia—Caransebeș—Marga¹¹. Populația acestor sate era în întregime românească, confirmîndu-se astfel odată mai mult constatarea făcută de Giovan Andrea Gromo încă din anul 1564 anume că „satele sînt toate locuite de români” determinîndu-l a numi Banatul medieval Valachia Cisalpină, adică țara românească de dincoace de munți¹². Constituirea batalionului trebuie să țină seama de o serie de instrucțiuni: locuitorii subordonați administrației civile aveau dreptul să opteze pentru militarizarea lor și rămînerea în continuare în starea de pînă atunci. Cei care se hotărau să rămînă sub administrația civilă erau strămutați după strîngerea recoltei la noile lor domiciliu, la plecare ei fiind despăgubiți după valoarea clădirilor, viilor, livezilor pe care le-au stăpînit. Cei ce se înrolau trebuiau să țină seama de regle-

⁷ A. Marchescu, *op. cit.*, p. 25, P. Dragalina, *Din istoria Banatului Severin*, vol. III, Caransebeș, 1902, p. 93—95.

⁸ A. Marchescu, *op. cit.*, p. 26.

⁹ *Ibidem*, p. 51.

¹⁰ L. Groza, *Grănicerii bănățeni*, București, 1983, p. 10—11.

¹¹ G. Groșoreanu, *Situația românilor bănățeni în decursul sec. al XVIII-lea*, în *RISBC*, an. XIII, 1944, p. 182. În 1722 în regiunea Mehadiiei erau 8 sate cu 886 familii românești, în Valca Dunării 12 sate cu 696 familii românești și 240 familii sîrbești, în Almăj 13 sate cu 1908 familii românești și în Craina Timișului 8 sate cu 787 familii românești. Că satele erau românești o constată și Valentin Lado în 1526 cînd a călătorit prin satele din jurul Caransebeșului.

¹² *Călători străini despre țările române*, vol. II, București, p. 329.

mentările noi introduse, proprietatea asupra pământului rămânea în starea la care se afla la data militarizării, darea a fost redusă, plăieșii urmau să fie menținuți pînă la înrolarea noilor grăniceri¹³.

Cele 35 de sate au intrat în regimentul de graniță iar administrația camerală nu a primit nici un fel de despăgubire, dar păstra în continuare taxele asupra sării, taxele vamale și veniturile din carantină. După perioada de gîndire la Caransebeș au fost convocați cnezii¹⁴ și delegații satelor: Var, Ohaba-Bistra, Valea-Mare, Mal, Marga, Măru, Dalci, Zervești, Turnul, Borlova, Cicleni, Bolvașnița, Vîrciorova, Ilova, Sadova, Armeniș, Feneș, Teregova, Rusca, Ruienii și Crișma, iar la Mehadia delegații localităților: Cornereva, Bogiltin, Plugova, Valea Bolvașniței, Mehadica, Bîrsa, Pecinișca, Topleț, Comarnic, Tufări, Jupalnicul Nou, Jupalnicul Vechi și Globurău¹⁵. Trecerea la starea militară a fost acceptată de marea majoritate a locuitorilor, dar a fost și cazul de emigrări în Țara Românească și în partea nemilitarizată a Banatului. Tratatamentul la care au fost supuși noii grăniceri a fost foarte aspru, iar ca urmare a sporirii sarcinilor datorate și războiului ruso-turc ce necesita întărirea pazei la hotare au dus la mari nemulțumiri în rîndul acestora, care i-a determinat pe mulți să fugă în Țara Românească. Un număr mare au fugit în 1772, cînd nenumărate familii din satele de pe linia Jupalnic—Armeniș și-au părăsit locurile. Numai din Mehadia au fugit atunci 50 de familii. Unii s-au întors dar drept represalii au fost duși în regiunea mlăștinoasă a Timișoarei.

În anul 1773 Iosif al II-lea a efectuat cea de a treia călătorie a sa în Banat. La 10 mai 1773 a pornit din Timișoara pe itinerariul Jebel—Jidovin—Bocșa—Jamu Mare—Panciova—Biserica Albă, de aici în 17 mai a plecat la Mehadia—Cornea—Domașnea—Slatina. A mers în Transilvania și s-a reîntors în Banat la 27 iunie. A trecut prin Caransebeș—Mehadia—Bozovici. La Rusca i-a fost comunicată vestea că locuitorii satelor: Vălișoara, Sadova, Armeniș, Feneș și altele, din dușmănie față de casa imperială și-au părăsit satele la vestea sosirii sale. Împăratul și-a exprimat nemulțumirea, hotărînd să se întoarcă din drum, deși inițial se prevăzuse să meargă pînă la Măru. Feldmaresalul Laçy a căutat să-i ațîțe și mai mult nemulțumirea căutînd să-l întărite împotriva românilor. Se pare că în conspirația împotriva românilor au fost amestecați nu numai ofițeri superiori ci și înalți funcționari din administrația Banatului. Altfel nu se poate explica faptul că autoritățile locale au reușit să înspăimînte în așa fel pe locuitorii dintr-o regiune destul de

¹³ A. Marchescu, *op. cit.*, p. 71.

¹⁴ Pînă la sfîrșitul domniei lui Iosif al II-lea cnezii au constituit alături de preoți și protopopi nucleul elitei românești, partea cea mai activă din sinul comunității care s-au manifestat ca purtători de cuvînt a intereselor populației locale. Puterea lor economică le-a conferit influență și prestigiu în rîndul comunității.

¹⁵ A. Marchescu, *op. cit.*, p. 78. Aceste sate apar menționate frecvent în documentele evului mediu ca fiind sate în totalitate românești. Așa de pildă într-un document din 1598 emis de principele Sigismund Bathory erau amintite Mehadica, Teregova, Valea Bolvașnița, vezi C. Feneșan, *Documente medievale bănățene (1440—1653)*, Timișoara, 1981, doc. nr. 39, 3, 12, 16, 19, 20, 22, 23, 25, 34, 39, 42, 51, 58, 75.

întinsă încît să-i determine să-și părăsească casele fugind din calea împăratului¹⁶.

Între anii 1769—1773 a luat ființă un batalion românesc cu sediul la Jupalnic ce era compus din 4 companii (Ohaba—Bistra, Ilova, Globurău și Topleț) cu 244 oameni ce aveau misiunea de a păzi 50 posturi de cordon¹⁷. Încă de la începutul militarizării s-a constatat că cele 35 de sate erau insuficiente pentru paza graniței și în 1774 au fost alipite și satele din districtul Orșova și Clisura de Jos: Tisovița, Plavisevița, Dubova, Ogradena, Eșelnița, Crivina, Svinița, din Craina satele: Verendin, Luncavița, Petnic, Lăpușnicel, Crușovăț, Globucraiova, Cuptoare, Pîrvova, Mehadica și Cornea; din Almăj satele: Borloveni, Pătașu de Sus, Pătașu de Jos, Bozovici, Lăpușnic, Mocerîș, Sopot, Dalboșet, Gîrbaț, Bănia, Rudăria, Prigor, Putna, Prilipeț, iar din ordinul împăratului Iosif al II-lea au fost alipite satele Teregova, Zlagna, Cîrpa, Vălișoara și Slatina¹⁸.

În anul 1775 regimentul românesc a fost contopit cu cel ilir intrînd în componența regimentelor de linie, purtînd numărul 72. Sediul regimentului a fost fixat la Biserica Albă. Orașul Caransebeș împreună cu 39 de sate din jurul său aparțineau județului Caraș iar din anul 1783 a fost atașat Regimentului româno-iliric împreună cu satele: Ciuta, Obreja, Glimboca, Cireșa, Zăvoi, Voislova, Iaz, Buchin, Poiana, Prisian,

¹⁶ Vezi, B. Surdu, *op. cit.*, p. 261—264.

¹⁷ A. Marchescu, *op. cit.*, p. 79.

¹⁸ J. J. Ehrler, *Banatul de la origini pînă acum (1774)*, Timișoara, 1982, p. 13, 69—72. În anul 1774 districtul Caransebeș avea înglobat 76 localități din care 75 locuite de români, una cu germani. Districtul avea 7149 capi de familie, 1958 jeleri, 856 de văduve, 307 bărbați săraci, 344 bătrini invalizi, 103 preoți ortodocși, 4 învățători ortodocși, 8366 femei, 7248 băieți sub 15 ani, 7951 fete, în total 143283 de suflete. Suprafața terenului era de 300.965 iugăre, din care pădurile ocupau 170.108 iugăre, iar terenul intravilan 7.448 iugăre. Districtul Orșova aflat de asemenea sub jurisdicție militară deținea un teren de 28.516 iugăre din care păduri 212.173 iugăre cu o populație de 14.751 suflete. Fr. Grisellini, *Istoria Banatului Timișan*, ed. N. Bolocan, p. 145, dă pentru anul 1774 numărul populației după cum urmează: români — 183.450, sîrbi — 78.780, germani — 43.201, bulgari — 3.683, țigani — 5.272, evrei — 362, din care populația districtului cameral Caransebeș era de 29.828 locuitori, vezi N. Bocșan, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, Timișoara, 1986, p. 364. Statistica bisericească întocmită înregistra doar familiile ortodoxe în vreme ce Ehrler a înregistrat și localitățile cu coloniști. Neavînd date certe pentru anul 1768 am recurs la această aproximare dată mai jos ce nu modifică prea mult situația din districtele românești

Protopopiat	Localități		Case		Media		
	Anii	1749	1754	1749	1754	1749	1754
Caransebeș		68	41	8153	6195	119,8	151
Mehadia		41	39	2527	2611	61,6	66,9

În 1774 în momentul înființării granițele românești, cele 71 sate cuprinse în teritoriul militarizat aveau 7.600 case revenind o medie de 107 case/localitate. Cele mai populate au fost satele din fostul district Caransebeș și din Almăj cu media între 100 și 148 case iar cele mai slab populate erau cele din Clisura Dunării unde media atingea doar 55 case, vezi G. Popiți, *Date și documente bănăfene*, Timișoara, 1939, p. 60—64.

Petroșnița, Golet¹⁹. Regimentul a fost organizat în 16 companii, fiecare companie cu un efectiv de 240 de oameni după cum urmează:

Nr. crt.	Localitatea	Nr. sate	Buni de slujbă	Semiinvalizi
1	Cirpa	11	625	375
2	Socolovăț	7	732	228
3	Prigor	6	766	167
4	Izbiște	5	968	206
5	Petnic	6	810	384
6	Ohababistra	8	711	222
7	Teregova	10	779	166
8	Pojejena	9	792	178
9	Globurău	6	665	244
10	Iasenova	7	816	273
11	Ilova	8	783	233
12	Deliblata	6	640	306
13	Cușici	5	607	298
14	Bozovici	5	566	446
15	Svinița	6	560	327
16	Topleț	5	493	519

În total erau 99 de sate în care erau 11.313 oameni buni de slujba militară și 4.561 semiinvalizi²⁰. Până în anul 1721 numărul satelor militarizate a crescut la 113 cu 63.007 locuitori²¹.

În cele trei călătorii efectuate de Iosif al II-lea în Banat (1768, 1770, 1773) împăratul a făcut cunoștință cu nemulțumirile românilor, aceștia s-au plîns de mărimea dărilor, de suprafețele mici de pământ, de slaba productivitate a acestuia²², la cea de a treia vizită a împăratului în Transilvania și Banat, populația comitatului Caraș era de 142.120 locuitori, a comitatului Severin de 52.618, iar populația grănicerească se cifra la 244.534 locuitori²³.

Deoarece teritoriul regimentului româno-iliric era prea întins²⁴ creîndu-se greutate în organizare și administrare la 1 noiembrie 1838 s-a hotărât scindarea acestuia formîndu-se un batalion iliric cu sediul

¹⁹ A. Marchescu, *op. cit.*, p. 78.

²⁰ *Ibidem*, p. 82.

²¹ N. Bocșan, *op. cit.*, p. 102—103. La ultima descripție din 1790 în teritoriul valaho-ilir s-au găsit 1073 case fără cap de familie, aceștia pierînd în urma războiului cu turcii, vezi și Natalia Giurgiu, *Populația Transilvaniei la sfîrșitul sec. XVIII și începutul sec. XIX*, vol. 1, p. 102. Populația comitatului Caraș în urma recensămîntului din 1784—1787 era de 142.120 locuitori, iar populația grănicerească era de 244.534, reprezentînd 9,79% din totalul populației Transilvaniei acelei perioade.

²² L. Groza, *op. cit.*, p. 14.

²³ Natalia Giurgiu, *op. cit.*, p. 110.

²⁴ Vezi N. Bocșan, *op. cit.*, p. 103. La 1805 în teritoriul româno-ilir erau 10.949 case cu 10.984 familii și o populație de 72.628 locuitori. Vezi A. Marchescu, *op. cit.*, p. 51, care studiînd statistica regiunilor militarizate din anul 1816 dă pentru regimentul valaho-ilir 61.578 români, 828 germani și 15.498 sîrbi. În timpul războiului cu turcii din 1788—1791 regimentul româno-ilir a pierdut 22.919 grăniceri.

la Biserica Albă ce va deveni în 1845 regimentul iliro-bănăţean și batalionul românesc încorporat la Regimentul 13 româno-iliric ce va deveni regiment și va primi denumirea de Regimentul româno-bănăţean nr. 13 cu sediul la Caransebeș²⁵. Acest regiment avea 12 companii după cum urmează:

- 1) Dalboșeț cu satele Dalboșeț, Sopotul Vechi, Sopotul Nou, Moceris, Lăpușnic, Ravensca;
- 2) Bozovici cu satele Bozovici, Prilipeț, Bănia și Gîrbovăt;
- 3) Prigor cu satele Prigor, Putna, Rudăria, Pătaș, Borlovenii Vechi, Borlovenii Noi;
- 4) Petnic cu satele Petnic, Iablanița, Lăpușnicel, Globucraiova, Mehadica, Pîrvova, Sumița;
- 5) Mehadia cu satele Mehadia, Băile Herculane, Valea Bolvașnița, Plugova, Globurău, Pecinișca, Bîrza;
- 6) Orșova cu satele Orșova, Eșelnița, Ogradena Nouă, Ogradena Veche, Dubova, Plavișevița, Eibenthal, Tisovița, Jupalnicul Vechi, Jupalnicul Nou, Tufări, Coramnic, Topleț;
- 7) Cornereva cu satele Cornereva și Bogiltin;
- 8) Cornea cu satele Cornea, Crușovăt, Cuptoare, Cănicea, Domașnea²⁶;
- 9) Teregova cu satele Teregova, Verendin, Luncavița, Rusca, Feneș;
- 10) Slatina cu satele Slatina, Sadova Veche, Sadova Nouă, Ilova, Vîrcioara, Vălișoara, Petroșnița, Buceșnița, Goleț, Armeniș, Weidenthal și Wolfsberg;
- 11) Caransebeș cu satele Caransebeș, Caransebeșul Nou, Cicleni, Dalci, Turn, Ruieni, Borlova, Bolvașnița, Cîrpa, Poiana, Prisian, Buchin, Lindenfeld, Zlagna, Zervești;
- 12) Ohaba cu satele Ohaba, Obreja, Ciuta, Glimboca, Cireșa, Crișma, Mal, Măru, Marga, Valea Mare, Var, Zăvoi, Voislova, Iaz²⁷.

Organizarea graniței bănăţene din punct de vedere administrativ, judecătoresc, fiscal și militar a fost normată treptat, prin extinderea legislației mai vechi din alte zone de graniță sau prin uniformizarea sistemului normativ din toate confiniile imperiului. Legile de organizare a graniței bănăţene au avut ca bază „Drepturile militare pentru generalatul Carlstadului și Varașdinului“ aplicate în 1778 și modificate în 1807²⁸ prin constituția confinară. Prima unitate administrativă era comuna sau comunitatea grănicerească direct subordonată comandai regimentului, comunitatea militară fiind însă autonomă cu un statut asemănător celui al comunelor urbane. Conducerea comunei era asigurată de sfatul bătrînilor ales dintre locuitori în funcție de mărimea satului și numărul populației. Sfatul avea atribuții de ordin administrativ, economic, polițienesc, fiscal și repartiza grănicerii la muncile publice sub-

²⁵ A. Marchescu, *op. cit.*, p. 170.

²⁶ *Ibidem.*

²⁷ *Ibidem.*

²⁸ În urma revoluției de la 1848, constituția confinară din 1807 va fi modificată în 1850, trecîndu-se la stabilirea raporturilor feudale, făcîndu-se precizarea că se pot înființa școli în limba maternă, loturile grănicerești treceau în proprietatea definitivă a familiei.

stătuindu-se de fapt vechii instituții cneziale²⁹. Autoritatea supremă o avea comandantul pieții — reprezentantul autorității militare. Unitatea superioară administrativă era circumscripția de companie ce grupa toate comunele din teritoriul respectiv comandată de comandantul de companie³⁰. Pe teritoriul regimentului autoritatea deplină era concentrată în mâinile comandantului ajutat de un corp de referenți specialiști pentru problemele juridice, politico-economice, construcții, caserie. Pe plan juridic normele introduse în 1778 realizau parțial o modernizare a sistemului judecătoresc și legislativ și reflectă o stare de tranziție spre un sistem juridic modern. Legile se aplicau numai celor grup militarizați. În cadrul administrativ, juridic și militar reglementat, îngădit însă de rigoriile militare s-a desfășurat viața socială a grănicerilor români, ridicați prin starea militară la un statut social superior populației din provincia civilă în primul rând prin calitatea lor de oameni liberi. În schimbul obligațiilor militare grănicerii beneficiau de plata serviciului de gardă la Timișoara, dreptul de folosință asupra feudei militare, menținerea capitației și a dării după venit la un anumit quantum invariabil, scutirea de zeciuială și de taxa pentru industrie, folosirea liberă a morilor, abatoarelor, a dreptului de negustorie, scutirea de dări pe timp de război, dreptul de despăgubire pentru serviciul de cordon peste obligațiile regulamentare, scutirea ofițerilor de capitație, dreptul de face bere sau rachiu pentru necesitățile casei³¹.

Sistemul cantonal instituit în 1787 fixa efectivul unui regiment la 2.789 de oameni pe timp de pace, dar regimentul româno-iliric avea și în timp de pace efectivul celui din război (3.378 oameni). Ceilalți bărbați rămași disponibili lucrau pământul, pădurea, aveau sarcini de cărașie pentru munci la șosele, poduri, etc.

Celula de bază în graniță era comunionul, casa sau familia grănicerească³² în care erau asociate mai multe persoane înrudite sau înscrise în aceeași casă, deținătoare în comun a posesiunilor imobiliare, în schimbul cărora îndeplineau sarcinile militare. Trăind în indiviziune această organizare dădea eficacitate sistemului confinar, capacitatea de a subzista prin propriile ei resurse, oferind o formă armată apreciabilă oricând gata de luptă cu un minimum de cheltuieli³³. În fruntea comunionului se găsea tatăl familiei ce trebuia să posede calități deosebite morale, etc. Familia grănicerească poseda cu titlul de folosință o feudă considerată echivalent a soldei pentru satisfacerea obligațiilor militare, aceasta se transmitea urmașilor pe linie bărbătească. Pentru fiecare feudă casa dădea și întreținerea câte un pedestraș sau călăreț.

Pe teritoriul regimentului româno-iliric întinderea lotului grăniceresc era de 24 iugăre (18 arători și 6 rit) aceasta în funcție de numărul persoanelor înarmate date de familie, sau diviziuni de o moșie de 3/4 arători,

²⁹ Despre instituția cnezială în satele regimentului româno-bănățean nr. 13 vezi și Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. III, Cluj-Napoca, 1986, p. 505 și urm.

³⁰ N. Bocșan, *op. cit.*, p. 104, A. Marchescu, *op. cit.*, p. 86—91.

³¹ A. Marchescu, *op. cit.*, p. 73, 102.

³² *Ibidem*, p. 133.

³³ *Ibidem*, p. 91.

13 1/2, 4 rît, total 18, de 1/2, arător 9, rît 3, total 12, de 1/4, arător 4 1/2, 1 1/2 rît, total 6³⁴. Dacă grănicerul avea o posesie de 1/4 sau mai puțin era înscrisă în categoria de moșie „stătătoare“, iar excedentul de pînă la 5/8 intra în categoria de moșie „întrecătoare“. Moșia stătătoare era inalienabilă în vreme ce moșia „întrecătoare“ putea fi vîndută, grevată sau arendată doar cu aprobarea regimentului. Pentru completarea veniturilor provenite din agricultură grănicerii puteau să se ocupe cu negoțul sau meșteșugul. Obligațiile prevăzute pentru grăniceri prin constituția din 1807 erau de trei categorii: militare, în muncă și în bani. La începutul organizării dintre români au fost numiți frunțașii și caporalii, mai târziu accesul românilor la școlile militare locale sau centrale, ridică din rîndul acestora o pătură compactă de subofițeri iar din prima jumătate a secolului XIX, ofițeri și generali.

În 1871 Regimentul româno-bănățean nr. 13 a fost desființat³⁵ el a mai funcționat 20 de ani după ce în 1851 fusese desființat regimentul năsăudean. Cauza principală a desființării regimentului trebuie căutată în noua formă de guvernare — dualismul austro-ungar — care a eliminat cîteva instituții create de imperiul austriac. Una din acestea a fost confiniul militar. Conducerea de la Budapesta a avut în permanență teamă că cercurile vieneze vor înlătura constituția Ungariei cu ajutorul militarilor din graniță și vor subordona țara unui stat habsburgic. Între argumentele politicianilor maghiari s-au înscris și faptul că în producția comuniei grăniceresc s-au menținut principiile gospodăriilor naturale care erau un obstacol în creșterea producției țărănești, necesitînd o piață mare în teritoriul grăniceresc, schimbul de mărfuri și circulația bunurilor au fost reduse³⁶. Ca urmare a înrăutățirii situației materiale a grănicerilor, aceștia vor dezerta, nu vor să mai satisfacă serviciul de pază, etc. O altă cauză a desființării regimentului a fost și atenuarea pericolului turcesc, care stătuse de altfel la baza înființării teritoriului militarizat³⁷. În urma presiunilor exercitate de cercurile politice de la Budapesta, împăratul a semnat un manifest adresat regimentelor confiniere. Ca anexe la manifestul de desființare a regimentelor grănicerești au fost emise ordine și dispoziții care pe lîngă faptul că reglementau modul de desființare a regimentului, aveau menirea să precizeze cum se va instala noua putere dualistă de guvernare asupra ținutului militarizat. Ordinul regesc cuprinde 35 de articole privind provincializarea teritoriului, iar legea compusă din 9 articole reglementa modul de înființare a noului comitat Severin, acordîndu-se anumite înlesniri foștilor grăniceri. Reforma administrativă din 8 iulie 1871 a fost aceea a organizării comunelor, trecîndu-se de la regimul militar de administrare la regimul civil. Suprafața minimă a proprietății de bază a comuniei de casă a fost redusă la 6 iugăre în fosta graniță, iar acestea puteau fi ipotecate și

³⁴ *Ibidem*, p. 122.

³⁵ Vezi G. Groșoreanu, *op. cit.*, p. 166. Înainte de desființare Regimentul româno-bănățean nr. 13 avea un total de 86.285 locuitori. Total populație în granița militară 303.277 locuitori, românii erau majoritatea.

³⁶ L. Groza, *op. cit.*, p. 134.

³⁷ J. H. Schwicheker, *Geschichte der osterreichischen Militargrenze*, Wien, 1883, p. 455.

vândute, situație neadmisă în timpul funcționării regimentelor confinare. Pădurile existente în graniță au fost împărțite, jumătate au intrat în posesiunea fostelor comune grănicerești iar cealaltă parte a fost preluată de stat. Procesul de demilitarizare s-a desfășurat în trei etape între anii 1869—1872, sub supravegherea unei comisii centrale. Din punct de vedere teritorial fostul regiment grăniceresc din Caransebeș a fost împărțit în 4 cercuri administrative (preturi); Caransebeș, Teregova, Bozovici și Orșova. Pentru administrarea pădurilor și a pășunilor care au rămas în proprietatea comunelor s-a înființat Comunitatea de Avere³⁸ cu sediul în Caransebeș al cărui președinte a fost ales generalul Traian Doda.

Desființarea regimentului de graniță și forma administrativă nou creată a determinat noi nemulțumiri în rîndul foștilor grăniceri, ce vor culmina cu intensificarea luptei pentru obținerea de drepturi politice, pentru emancipare națională.

Românii bănățeni vor fi alături de românii transilvăneni în lupta pentru păstrarea ființei naționale și desăvîrșirea unității naționale de la 1 Decembrie 1918.

Cucerirea Banatului de către habsburgi la începutul secolului al XVIII-lea a generat fenomene sociale distincte datorate poziției juridice particulare a provinciei în ansamblul imperiului multinațional austriac. După un regim relativ favorabil pe plan economic, social-politic și religios caracterizat prin autonomia populației autohtone și a instituțiilor ei, prin dreptul de proprietate al țărânimii asupra lotului ce-l deținea și o largă toleranță religioasă, cucerirea austriacă a transformat întreaga provincie într-un domeniu al coroanei. Populația a fost supusă la prestații pentru monarh în calitate de stăpîn feudal. Autonomiile instituționale au fost anulate, religia ortodoxă supusă unei puternice presiuni și ofensive a Contrareformei care a însoțit activitatea militară austriacă, vechile autonomii fiind anulate și înlocuite cu o administrație centralizatoare³⁹.

În Banat politica populaționistă a Curții de la Viena s-a manifestat în două ipostaze: a) stabilizarea populației băștinașe⁴⁰ și b) colonizarea unor populații catolice din țările germanice sau provincii învecinate cu acestea. Expansiunea Austriei spre est a fost însoțită de o constantă preocupare de întărire a elementului german pentru popularea acestor regiuni în vederea exploatarei ei economice și pe de altă parte spre a întări apărarea granițelor. După moartea împăratului Iosif al II-lea se va constata un regres în această politică, dar se mai poate constata încă interesul pentru conservarea populației. În raportul adresat de Iosif al II-lea împărătesei Maria Tereza la 1764⁴¹ se preciza necesitatea creșterii numărului populației, ridicarea bunăstării acesteia, ameliorarea nivelului

³⁸ Comunitatea de Avere a primit în proprietate 216.068 iugăre și 4.379 st.p. pădure, 4.872 iugăre și 1.175 st.p. pășuni, 29.453 iugăre și 644 st.p. munți, 1.524 iugăre și 1.014 st.p. teren neproductiv în total 251.919 iugăre și 129 st.p., vezi A. Marchescu, *op. cit.*, p. 315.

³⁹ N. Bocșan, *op. cit.*, p. 31.

⁴⁰ Stabilizarea a fost menținută mai ales în satele de munte deoarece terenurile de la șes au făcut obiectul colonizărilor.

⁴¹ Raportul a fost întocmit după vizita efectuată de împărat în Banat în 1763.

moral și religios, îmbunătățirea asistenței sociale, medicale, a hranei, a igienei individuale și sociale. În acest sens au fost emise o serie de legi. Familia ocupa un loc prioritar în doctrina și practica populaționistă⁴². A fost instituit un sistem de carantine de-a lungul granițelor, au fost promulgate o serie de legi ca măsuri pentru combaterea ciumei, a variolei, pentru prevenirea holerei, editarea unor lucrări cu caracter sanitar, etc. Cea mai vastă campanie cu caracter populaționist a început la 1781, ce nu era încheiată nici în 1784 din cauza opoziției dirze a comitatelor. Nemulțumirea era provocată în fapt de rezistența populară față de recensământ propagată de unii preoți ce amenință să tulbure spiritele în contextul extinderii răscoalei lui Horea. Rezistența reflectată indirect în actele emise în această perioadă de autoritățile politice sau bisericești trăda un conflict latent între comunitatea sătească și politica reformistă. Organizarea tradițională a comunității era acum bruscată printr-o suită de reglementări, ordonanțe și instrucțiuni transmise prin intermediul forurilor administrative sau bisericești. Multe directive cu caracter populaționist încurajau așezarea refugiaților din Țara Românească, Transilvania și Serbia. Au fost date legi privind amnistierea dezertorilor și refugiaților. A fost lansată o campanie pentru folosirea medicamentelor, a asistenței medicale, pentru eliminarea practicilor empirice în general.

Autoritățile au luat măsuri pentru limitarea efectelor calamităților naturale (secetă, lăcuste, ger, inundații, foamete)⁴³. Aceasta a bîntuit mai ales în anii războaielor austro-turce, 1788, 1794—1795 și mai ales în anii 1814—1817. În anii de foamete au avut loc campanii propagandistice pentru introducerea și aclimatizarea de noi plante alimentare cum au fost: cartoful, legumele, de a se cultiva rațional solul, etc.

Efectele măsurilor întreprinse de autorități privind regimul demografic sînt considerabile și alături de colonizarea încurajată de forurile centrale explică pînă la un punct creșterea înregistrată în a doua jumătate a secolului XVIII și începutul celui următor. În epoca luminilor populația Banatului a crescut de 2,7 ori. Astfel în granița bănățeană situația se prezintă după cum urmează, și în cadrul ei, situația celor 35 de sate ce fac obiectul analizei noastre.

Anul	1774	1787	1793	1804	1919	1836
Graniță	—	—	63.007	150.591	175.044	223.721
Cele 35 sate	6390	—	14.379			

Dinamica cea mai ridicată s-a produs între anii 1774—1793. În granița bănățeană statisticile permit cu o mai mare exactitate cunoașterea sporului demografic.

⁴² A. Răduțiu, L. Gyemant, *Repertoriul actelor oficiale privind Transilvania tipărite în limba română (1701—1847)*, București, 1981.

⁴³ F. Griselini, *op. cit.*, p. 167, 172.

1798	1805	1810	1813	1815	1835
125.807	150.591	168.184	172.280	175.044	241.110

În 38 de ani a avut loc un spor general al populației de 115.303 revenind o medie anuală de 3.034 locuitori. Analizând numărul populației celor 35 de sate în 1791 de pildă se constată că erau 4 sate cu câte 100 locuitori fiecare și doar două sate ce depășeau numărul de 1.000. Preponderența o dețineau 7 sate cu un număr cuprins între 100 și 200 de locuitori și 7 sate cu un număr cuprins între 400 și 500 de locuitori. Populația totală fiind de 14.281 suflete (7.494 bărbați și 6.787 femei)⁴⁴. În granița bănățeană se mai adaugă procentul imigrărilor cu populație sîrbă refugiată din Turcia și parțial cu români din Oltenia, aici media anuală a sporului populației este cu ceva mai redusă decît în restul Banatului, sigur mulți grăniceri au pierit în războaie și mai ales în cele napoleoniene. În cele trei perioade de colonizare: carolină, tereziană și iosefină au imigrat în Banat peste 80.000 suflete⁴⁵. După moartea lui Iosif al II-lea colonizarea nu mai are caracter organizat, dar numărul coloniștilor continuă să crească mai ales prin colonizări individuale efectuate din inițiativa proprietarilor de pămînt. Refugiații din Turcia au fost în număr mare, mai ales sîrbi, astfel între anii 1813—1816 au intrat în graniță 55.513 refugiați sîrbi din care s-au înapoiat apoi 36.033, rămînînd însă definitiv peste 20.000⁴⁶.

Sporul natural al populației este foarte greu de depistat din cauza lipsei de informații certe, iar analiza doar a unor sate nu pot fi considerate eșantioane cu caracter generalizator.

În aprecierea creșterii demografice un indicator important îl constituie și coeficientul nașterilor și a mortalității pe ansamblul populației. Prelungirea vieții a rămas o mare problemă a veacului al XVIII-lea.

O situație interesantă apare în evoluția medie a locuitorilor pe o casă sau o familie. Se operează de către istorici și demografi pentru acest secol cu cifra 5, numărul mediu al unei familii⁴⁷.

În graniță indicele pentru casă evoluează aproape neschimbat între 7,5 (1805) și 8 (1816). Ritmul de creștere al caselor este mai mare decît al familiilor între 1787—1805 (16,6% pentru case, în timp ce la familii creșterea este de 15,7%). În teritoriul Regimentului româno-iliric în 1805 au fost conșcriși 72.628 locuitori și 10.949 case, iar în 1816 — 78.890 locuitori cu 10.660 case, făcîndu-se precizarea că existau și 919 familii fără case⁴⁸. În graniță ritmul de creștere a numărului de familii a fost de 13,8% sub media din provincie pentru anii 1805—1816 cu o medie anuală de 141%. În urma conșcrierii din mai 1770 în cele 35 de sate analizate au fost conșcrite 3.310 case, în care forța de muncă pe casă

⁴⁴ G. Popiți, *op. cit.*, p. 82, 83.

⁴⁵ A. Tintă, *Colonizările habsburgice în Banat (1716—1740)*, Timișoara, 1972, p. 73.

⁴⁶ G. Popiți, *op. cit.*, p. 122.

⁴⁷ N. Giurgiu, *op. cit.*, p. 112.

⁴⁸ G. Popiți, *op. cit.*, p. 97, 123.

era repartizată astfel: 1924 case cu câte un locuitor apt de muncă pentru fiecare casă, 1151 case cu mai mulți oameni apti de muncă. Văduvele și orfanii ocupau 370 de case. În urma măsurilor de împroprietărire în viitoarea graniță s-a dat pământ la 3.445 case. Avînd în vedere că este vorba de o conscriere în scopuri militare, a cunoașterii exacte a bărbaților apti pentru serviciul militar se constată că erau apti 3.400 bărbați iar 1843 pe jumătate invalizi. Din totalul satelor 3 erau cu un număr de peste 200 case, 11 cu peste 100 case și 21 aveau sub 100 case. În 1910 existau două sate cu peste 500 case, cinci sate cu un număr cuprins între 400—500 case, două sate cu un număr cuprins între 300—400 case, cinci sate cu un număr între 200—300 case, 17 sate cu un număr de 100—200 case și patru sate cu un număr mai mic de 100 case⁴⁹.

În 1816, după o conscripție sumară⁵⁰ a Regimentului valaho-iliric nr. 13 situația se prezintă astfel:

Nr. sate	Clădiri	Familii			După naționalitate			
	ale statului	comu-nale	particu-lare	cu casă	fără casă	r.	s.	g.
113	105	98	10878	10660	919	61578	15498	828

Pe comitate ritmul de creștere al familiilor este inegal cu mari discrepanțe între cele trei unități administrative bănățene.

Anul	1787	1793	1804	%	Media/an
Caraș	35724	36725	38634	8,1	0,45
Timiș	38861	40999	43902	12,9	0,71
Torontal	25659	25689	33535	26,7	1,48

Sporul cel mai mare se constată în regiunile de colonizare în același timp și regiuni de cîmpie, spre deosebire de Caraș mai puțin colonizat, unde blocul etnic românesc își păstrau unitatea iar creșterea era rezultatul în primul rînd al sporului natural. Media de 5,1 pe familie în Caraș se menține pînă la începutul secolului trecut.

Pe sexe populația masculină a Banatului întrecea foarte puțin pe cea feminină. Dacă în 1774 diferența a fost de numai 1525 în 1787 ea crește brusc la 21.666, pentru a scădea apoi la 21.020 în 1793 și 9.940 în 1804. Oscilația trebuie pusă în legătură cu fenomenele imigrației dar și cu războaiele de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. În 1787 în ansamblul populației masculine ponderea celor necăsătoriti întrecea pe cea a căsă-

⁴⁹ *Ibidem*, p. 60—61, T. Lalescu, *op. cit.*, p. 25.

⁵⁰ Vezi tabelul din 1816.

⁵¹ N. Bocșan, *op. cit.*, p. 42.

toriților, acesta și datorită faptului că datele recensământului înregistra la aceeași rubrică și tineri.

În zona Regimentului româno-ilir diferența între populația masculină și cea feminină era de 2541, ponderea populației masculine fiind de 52%. Între 1805 și 1815⁵² în graniță raportul între cele două categorii a fost:

Anul	1805		1815	
Bărbați	76.758	50,9%	89.023	50,2%
Femei	73.833	49,1%	86.021	49,8%

Pe regiuni româniei erau majoritatea în Caraș, Timiș și teritoriul grăniceresc. Astfel după o statistică din 1836 în graniță erau 124.834 români (55,70%), 69.394 sârbi (31%), germani 18.433 (8,20%), slovaci 4.680 (2,10%), croați 2.200 (0,90%), unguri 3.052 (1,30%), cehi 132 (0,050%), alte naționalități 676. Românii erau preponderenți în Regimentul româno-ilir unde reprezentau 90% din totalul populației, iar în cele 35 de sate româniei erau în proporție de 100%, situație ce rămâne neschimbată pînă la începutul secolului XX. Așa de pildă în anul 1910, doar în șase sate apar cite 1—2 familii de maghiari și în nouă citeva familii de germani⁵³.

Pe confesiuni structura populației a evoluat asemănător cu mențiunea că ortodocșii constituiau majoritatea populației. În 1787 ortodocșii reprezintă 80% din totalul populației Banatului. Ritmul de creștere a populației ortodoxe a fost însă în intervalul 1819—1836 mai scăzut în comparație cu a celei catolice sau evanghelice, fenomen determinat și explicat de colonizările efectuate. În graniță ritmul de creștere a populației ortodoxe a fost mai scăzut în comparație cu cel al populațiilor de alte confesiuni. Ortodocșii reprezentau 87,30% din totalul populației, dar în 1835 procentul scade la 84,40% rămînind totuși preponderent⁵⁴.

În 1835 populația Regimentului româno-bănățean nr. 13 se prezenta pe confesiuni astfel: ortodocși 99.555, catolici 6.773, uniți 14, mozaici 78.

Pe categorii de vîrstă populația Banatului poate fi apreciată drept tînără, avînd în vedere și vîrsta medie a mortalității. În 1774 în cifre absolute, băieții sub 15 ani reprezentau 73.730 respectiv 19,9%, iar fetele 78.422 adică 21,20%, în timp ce bătrînii și invalizii reprezentau 98.552 suflete, deci 17,80%, băieții între 1—12 ani numărau 81.207 iar între 13 și 17 ani erau 17.745. În graniță în anul 1805 copiii pînă la 17 ani numărau 32.922 suflete (21,80%). În anul 1805 sînt conșcriși în teritoriul Regimentului valaho-ilir 10.822 copii între 1—12 ani, 4.623 între 13 și 17 ani, iar numărul femeilor era de 35.257 din totalul de 72.596 suflete⁵⁵. În cele

⁵² G. Popiți, *op. cit.*, p. 55.

⁵³ T. Lalescu, *Le problème ethnographique du Banat*, Paris, 1919, p. 15—23, vezi G. G. Mironescu, *Le Probleme du Banat*, Paris, 1919. Colonizările cu maghiari în unele părți ale Banatului au început din anul 1872.

⁵⁴ G. Popiți, *op. cit.*, p. 127.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 97.

35 de sate la 1773 din totalul de 6.390 bărbați conserși tinerii erau în număr de 2.584⁵⁶.

Raportul dintre populația rurală și cea urbană este net favorabil celei dinții. Așa de pildă la 1785 orașul Caransebeș avea 477 case din care 455 ale grănicerilor români (22 din cărămidă, 140 din pământ bătut, 283 din lemn) 18 edificii publice între care 1 tribunal, două biserici ortodoxe, o școală, 21 de prăvălii și o mulțime de ateliere ce aparțineau românilor. Orașul mai deținea peste 10.583 jugăre de pământ⁵⁷.

Un alt fenomen ce s-a manifestat în graniță a fost fluctuația populației. Astfel în februarie 1775 s-au înapoiat din Țara Românească 199 familii, în urma războiului din 1788 au dispărut 7.143 locuitori. În 1790 ca urmare a numărului mare de plecați autoritățile au acordat scutiri de impozite pe o perioadă de 5 ani pentru toți cei ce se vor înapoia din Ungaria sau Transilvania. În 1810 s-au așezat în granițe 267 refugiați din Țara Românească, urmați în 1811 de alți 252. Din Serbia în 1913 au venit 45.475 din care s-au înapoiat doar 1.068⁵⁸.

Cu toată creșterea demografică, densitatea rămânea încă redusă. După statistica lui Fenyés Elek din prima jumătate a secolului XIX ce stăbăle a densitate de 2.458 loc/milă, p în Timiș, 2.365 în Torontal, 1914 în Caraș iar în graniță de numai 961 loc/milă p, aceasta era cea mai slabă din întreaga monarhie. În cele 35 de sate avînd în vedere regiunea muntoasă unde erau așezate, densitatea pe mila p era și mai mică.

Politica mercantilistă specifică secolului luminilor, preocupată să asigure unitatea economică a monarhiei habsburgice pînă la o veritabilă autarhie se întemeia în demersul său productiv pe un suport considerabil sporit. Din aceste rațiuni Curtea de la Viena a încurajat coloniările ca una din căile importante ale creșterii demografice, a introdus o serie de măsuri pentru intensificarea sporului natural prin acțiuni profilactice, măsuri împotriva epidemiilor, foametei, prin încurajarea și consolidarea familiei, dezvoltarea învățămîntului, etc.

PETRU BONA

BEITRÄGE ZUR RUMÄNISCHEN GRENZERGESCHICHTE UND DEMOGRAPHISCHE WERTSCHÄTZUNGEN

(Zusammenfassung)

Der Autor bringt einige Daten über Gründung, Organisation und demographischen Struktur der Banater Grenz-Regimente des Habsburgischen Reiches mit wichtigen Hinweise auf das Rumänisch-Banater Regiment.

Die vergleichende, vollständige und objektive Analyse der geschichtlichen Bevölkerung — Quellen aus dem Banat in seiner Mehrheit von Rumänen bewohnt war — das Ur-Volk, das schon immer hier gelebt hat.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 55. Conserierea s-a făcut după scăderea imigranților. La totalul cifrei sînt cuprinși și invalizi, deci inapții pentru serviciul militar.

⁵⁷ I. B. Mureșeanu, *Caransebeșul în 1785*, în *Dacia*, I, nr. 14 din 5 august 1939.

⁵⁸ G. Popiți, *op. cit.*, p. 121—122.